

Особливості законодавчого врегулювання кібербулінгу в Україні

Олександра Мамченко

*студентка спеціальності «Журналістика»,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: VykovaOO@krok.edu.ua,
ORCID: 4570009-0007-6533-9637*

Тетяна Бикова

*доктор філологічних наук, професор,
e-mail: napan@meta.ua,
ORCID: 0000-0002-8028-3535*

Інформаційно-комунікаційні технології у сучасному світі стали невід'ємним елементом повсякденного життя кожної людини, зокрема дітей та підлітків, відкриваючи широкі можливості для їхнього навчання, соціалізації та особистісного розвитку. Водночас цифрове середовище породжує низку серйозних ризиків, серед яких особливе занепокоєння викликають явища кібербулінгу, кібергрумінгу та інші форми онлайн-насильства. Забезпечення належного рівня захисту прав дитини в інтернеті поступово перетворилося на один із ключових напрямів діяльності міжнародної спільноти.

У зв'язку з цим визначальну роль відіграють міжнародно-правові акти, що встановлюють обов'язки держав щодо гарантування безпеки дітей у цифровому просторі. Зокрема, Конвенція ООН про права дитини, Факультативний протокол про продаж дітей, дитячу проституцію та дитячу порнографію, а також Загальні коментарі Комітету ООН з прав дитини формують концептуальну основу для розробки національних стратегій та законодавчих ініціатив. Їхній аналіз дозволяє простежити еволюцію міжнародних підходів до захисту дітей у цифрову епоху та окреслити пріоритетні напрями удосконалення правового регулювання.

Розглянемо детальніше правові засади державної політики у сфері, що є предметом огляду. Зокрема, проаналізуємо пріоритетність завдань із запобігання та протидії кібербулінгу і кібергрумінгу в довгострокових стратегіях, процес інтеграції цих явищ у національне законодавство, а також практику їх імплементації на рівні національних судів.

Забезпечення прав дитини інтегровано до стратегічних пріоритетів державної політики у сфері прав людини, зокрема у контексті виконання міжнародних зобов'язань та реалізації спеціалізованих заходів, орієнтованих на потреби дітей. У Національній стратегії у сфері прав людини [1] окреслено актуальність проблеми дитячої експлуатації, а серед очікуваних результатів визначено скорочення кількості неповнолітніх, які стають жертвами експлуатації та насильства. Досягнення зазначеної мети передбачалося шляхом гармонізації національного законодавства з положеннями Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, а також через проведення комплексних досліджень у відповідній сфері.

Формування безпечного інформаційного середовища для дітей визначено

одним із пріоритетних напрямів державної соціальної політики, закріплених у Державній соціальній програмі «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року. Вказаний пріоритет охоплює комплекс нормативно-правових та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації та захисту прав дитини в умовах сучасного інформаційного суспільства, «захист персональних даних дитини та іншої конфіденційної інформації про неї, забезпечення безпеки дітей в інформаційному просторі, формування політики протидії радикалізму, расизму, ксенофобії та іншим формам екстремізму серед дітей в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій. До заходів також належить інтеграція тем безпеки в інформаційному просторі до освітніх програм для дітей віком 7–14 років та програм підвищення кваліфікації педагогів, а також розбудова системи соціально–педагогічної роботи з батьками» [2].

Водночас оцінити ефективність реалізації зазначеного пріоритету видається складним, оскільки наразі передбачено лише один індикатор у межах завдання запобігання радикалізму — кількість дітей, залучених до міжнародних проєктів. Доцільним було б розширити систему оцінювання шляхом включення показників щодо кількості освітніх програм із питань захисту дітей в інформаційному середовищі, а також інших моніторингових критеріїв, пов'язаних із протидією кібербулінгу та кібергрумінгу.

Ключові заходи програми спрямовані на здійснення інформаційно-просвітницької діяльності серед батьків, дітей та інших зацікавлених сторін з метою забезпечення безпеки дітей у сучасному інформаційному середовищі. Однак наразі важко чітко зрозуміти, які саме дії передбачає захід «32.2. проведення комплексних заходів із запобігання формуванню у дітей проявів радикалізму, расизму, ксенофобії та інших форм екстремізму». За відсутності детального розкриття змісту відповідних заходів запропоновані кроки видаються недостатньо обґрунтованими. Водночас сам факт включення зазначених пріоритетів до політичного порядку денного формує інституційні підстави для висування вимог щодо їх практичної реалізації.

Важливим довгостроковим кроком у сфері захисту прав дітей стала Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року [3]. Її положення спрямовані на усунення системних проблем у сфері дитячої юстиції, ліквідацію прогалів у міжвідомчій взаємодії, посилення профілактичної та соціально-виховної роботи, а також на забезпечення ефективної ресоціалізації неповнолітніх із протиправною поведінкою. Окремий акцент зроблено на захисті прав дітей, які виступають жертвами або свідками правопорушень, у тому числі насильницького характеру.

Узагальнений аналіз трьох основних стратегічних документів дає підстави стверджувати, що вже сформовано певні інституційні рамки для розбудови необхідного правового поля у сфері запобігання та протидії кібербулінгу й кібергрумінгу.

Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих

актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» стало кроком до формування державної політики у цій сфері. Згідно із Законом, булінг визначається як «психологічне, фізичне, економічне або сексуальне насильство, у тому числі із застосуванням електронних комунікацій, що вчиняється щодо малолітньої або неповнолітньої особи чи з її боку» [4].

Хоча прийняття відповідного нормативного акту стало важливим кроком у напрямі зменшення випадків безкарності за прояви переслідування в освітньому середовищі, його потенціал у сфері протидії кібербулінгу залишається обмеженим. Згадка про використання електронних комунікацій у тексті закону має радше декларативний характер і не забезпечує комплексного реагування на виклики цифрового простору.

Кібербулінг характеризується подвійною природою: він може виступати як продовження офлайн-цькування або ж існувати як самостійне явище. Відповідно, заходи, орієнтовані виключно на офлайн-ситуації, не здатні повною мірою охопити специфіку проблем, що виникають у віртуальному середовищі, та потребують розробки окремих механізмів протидії.

Незважаючи на те, що законодавство передбачає певну координацію між закладами освіти, їхніми засновниками, органами Національної поліції та службами у справах дітей, основна відповідальність за реалізацію заходів протидії булінгу покладається саме на освітні установи. Вони зобов'язані забезпечувати безпечно освітнє середовище, розробляти превентивні механізми, розглядати звернення, проводити внутрішні розслідування та інформувати компетентні органи. Водночас виникають сумніви щодо реальної спроможності закладів освіти ефективно виконувати ці функції у випадках кібербулінгу, який часто відбувається поза межами навчального процесу або в онлайн-спільнотах, що не мають прямого зв'язку з конкретною школою. Додатковою проблемою є обмеженість професійних навичок педагогічних працівників у сфері оцінки шкоди, завданої дитині в цифровому середовищі, що ставить під питання адекватність реагування на такі інциденти.

Протягом перших місяців після набрання чинності відповідним Законом у межах застосування статті 173.4 Кодексу України про адміністративні правопорушення було ухвалено 48 судових постанов, серед яких лише чотири випадки можуть бути кваліфіковані як прояви кібербулінгу. У зазначених справах йшлося про поширення фотографій без згоди осіб через сервіси Viber та Instagram. Зокрема, одна справа стосувалася «створення фейкової сторінки в Instagram для розповсюдження інтимних фото» [5]. Водночас у низці інших рішень інформаційно-комунікаційні технології згадувалися лише опосередковано, наприклад у контексті погроз, здійснених через соціальні мережі, які не отримали окремої правової оцінки. Це свідчить про обмежене розуміння специфіки кібербулінгу під час складання адміністративних протоколів та про недостатню адаптованість правозастосовної практики до викликів цифрового середовища.

Отже, в Україні поняття кібербулінгу врегульовується через законодавчі норми про булінг у сфері освіти, зокрема Закон «Про освіту» та статтю 173-

4 КУпАП, які передбачають відповідальність за цькування із використанням електронних комунікацій. Окремого закону про кібербулінг наразі немає, тому застосовуються також загальні положення цивільного й кримінального права щодо наклепу, погроз чи порушення приватності. Такий підхід створює правові механізми захисту, але водночас залишає прогалини у визначеннях та практичному застосуванні. Це свідчить про потребу подальшого вдосконалення законодавства для ефективної протидії кібербулінгу.

Ключові слова: кібербулінг; законодавче врегулювання; інформаційні технології.

Список використаних джерел

1. Про Національну стратегію у сфері прав людини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>.
2. Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF?find=1&text=%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82#w1_1.
3. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>.
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» № 2657-VIII від 18.12.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.